

Plutarh: *Moralia* 827d–832a

Zakaj se ne smemo zadolževati?

Prevod Jerneja Kavčič

1 (827d–f) Platon v *Zakonih* pravi,¹ da človek ne sme poseči po sosedovi vodi, če ni najprej prekopal svoje posesti, prišel do zemlje, ki ji pravimo ilovnata, in se prepričal, da je brez vodnega vira; za ilovico je namreč značilno, da se zato, ker je mastna in zgoščena, kopiči nad tekočino in jo vsrkava, a hkrati je ne prepušča. Po drugi strani pa morajo biti deležni tuje lastnine tisti, ki nimajo lastnih virov. Zakon namreč pravi, da je v stiski treba pomagati. Mar ne bi moral torej obstajati tudi zakon, ki bi človeku prepovedoval izposojati si denar ali posegati po tujih virih, če ni najprej temeljito preveril svojih domačih sredstev in kot iz vodnega vira izčrpal vse, kar je uporabnega in nujno potrebnega? V resnici pa ljudje iz razvajenosti, lagodnosti ali razsipnosti ne uporabljajo svojega premoženja, četudi jim ga ne manjka; nasprotno, za visoko ceno si izposojajo pri drugih, tudi če za to ne obstaja prava potreba. V dokaz naj bo dejstvo, da nihče ne posoja revnim, temveč tistim, ki zase zahtevajo določeno mero udobja: ti se sklicujejo na priče, ki jim lahko verjamemo, da premoženje imajo; a prav zato, ker premoženje imajo, si sploh ne bi smeli izposojati.

2 (828a–b) Kaj se prilizuješ bančniku in prekupčevalcu? Izposodi si z lastne mize!² Imaš čaše, srebrne posode in vaze. Uporabi te! Mizo pa bosta v zameno zanje okrasila lepa Avlida in Tened s keramično posodo, ki je čistejša od srebra! Ne boš vonjal težkega in nadležnega smradu obresti, ki bi se kot strup dan za dnem zajedal v razkošje, niti si ne boš delal skrbi zaradi Kalend in mlaja, ki sta sicer najsvetejša dneva, zaradi upnikov pa postaneta prekleta in mrzka.³

1 Prim. Plat., *Leg.* 844b.

2 V poklasični grščini je beseda τράπεζα lahko pomenila »miza«, pa tudi »banka«. Zato gre v tem primeru verjetno za besedno igro, saj stavek lahko razumemo tudi kot »Izposodi si iz lastne banke!«.

3 V več antičnih virih je izpričano, da je bilo treba obroke posojila odplačevati prvi dan v mesecu; prim. Arist., *Nub.* 17; 1134.

Tistim pa, ki svoje imetje zastavljajo, namesto da bi ga prodali, ne more pomagati niti Zevs, zaščitnik imetja: sram jih je prejeti plačilo, ne sramujejo pa se obresti, ki jih plačujejo iz svojega imetja.

Slavni Perikles je boginjin okras, vreden štirideset talentov čistega zlata, napravil tako, da se ga je dalo sneti;⁴ kot je rekel, zato, da bi ga lahko v vojnih razmerah ponovno uporabili v neokrnjeni vrednosti. Tako tudi mi sami, kot če bi se nahajali v stanju obleganja, nikar ne dopustimo, da bi nam v stiski stal ob strani posojilodajalec, naš sovražnik, niti tega, da bi videli, kako odhaja v sužnost vse, kar nam pripada. Nasprotno, postrgajmo vse nekoristno z mize, z ležišč, z vozov, iz vsakdana, ohranjajmo svojo svobodo, da bomo nekoč lahko spet trošili, če bomo imeli to srečo.

3 (828c–f) Rimske ženske so Pitijskemu Apolonu na čast darovale nakit, iz katerega so napravili zlat vrč in ga poslali v Delfe. In Kartažanke so si obrile glave in dale lase na razpolago domovini, da so z njimi okrepili orodje in orožje:⁵ mi pa, kot da bi se sramovali samozadostnosti, sami sebe preko hipotek in dolžniških pogodb obsojamo na suženjstvo, čeprav bi se morali zadovoljiti z zgolj nujno potrebnim in si postaviti meje, vse nepotrebno in odvečno pa preliti ali prodati ter za nas same, za ženske in za otroke zgraditi tempelj svobode. Efeška Artemis dolžnikom, ki se zatečejo v njeno svetišče, resda daje nedotakljivost in varnost pred upniki: zatočišče in svetišče zmernosti, ki nudi obilo prijetnega in dostojnega prostora za brezskrbno življenje, pa je za pametne odprto vsepovsod. In tako kot je Pitija Atencem v vojni s Perzijci povedala, da jim bog nudi leseno obzidje, oni pa so zapustili mesto in podeželje, polja in hiše ter se zatekli na ladje,⁶ da bi bili svobodni, tako tudi nam bog daje leseno mizo, keramično posodo in grob plašč, če želimo biti svobodni.

Nikar ne oklepaj se konjenice⁷

in dvoupreg, ki jih krasijo srebro in rogovi in ki jih kaj kmalu dohitijo in prehitijo nagle obresti. Katerega koli osla ali ponija zajaši in beži pred posojilodajalcem, sovražnikom in tiranom, ki noče zemlje in vode kot Perzijec, temveč posega po tvoji svobodi in streže po tvojih pravicah: če mu ne daš, te nadleguje; če imaš, ne vzame; če prodajaš, zbija ceno; če nočeš prodati, te v to sili; če ga tožiš, tožbo izpodbija; če prisegaš, ti diktira; če greš proti vratom, ti jih zapira; in če se zadržuješ doma, postopa zunaj in trka na vrata.

4 (828f–829b) Kakšno korist imajo Atenci od tega, da jih je Solon odrešil odplačevanja dolgov s suženjstvom? Kajti sedaj se udinjajo vsem mogočim zaje-

4 Prim. Thuc. 2.13.

5 Prim. App. 8.13.39.

6 Mesto se seveda nanaša na znano prerokbo iz časa grško-perzijskih vojn, da bodo Atenci v obrambi pred Perzijci varni samo za lesenim obzidjem.

7 Prim. Hdt. 7.141.

dalcem ali, bolje, ne njim – kajti to ne bi bilo nič hudega –, temveč prostaškim, barbarskim in poblaznelim sužnjem, ki so prav taki kot vročekrvni in vulgarni rablji, o katerih Platon pravi, da v Hadu nadzirajo zločince.⁸ Podobno upniki deželo ubogih dolžnikov razglasijo za kraj zločincev, nato pa se vanje zažirajo kot ujede in jih obirajo »vse do obisti«,⁹ medtem ko nad drugimi prežijo kot nad Tantali in jim preperečujejo okusiti letino, čeprav jo pobirajo in shranjujejo. In tako kot je Darej nad Atene poslal Datisa in Artaferna z verigami in okovi za ujetnike, podobno ti prihajajo v Grčijo z zaboji zadolžnic in dolžniških pogodb – ti so kot okovi –, vkorakajo v mesta in jih čez in čez prečešajo, pri tem pa sejejo seme, ki ni blago, kakršno je bilo Triptolemovo. Nasprotno, zasajajo sadike dolgov, iz katerih poganjajo težki napor in visoke obresti, sadike, ki se jim ni moč zlahka izviti in ki zrastejo v obroč, se razbohotijo in pod katerimi se mesta šibijo in dušijo.

O zajcih pravijo, da istočasno kotijo, redijo mladiče in spočenjajo druge. Posojila teh biričev in barbarov pa skotijo, še preden so spočela: brž ko nekaj dajo, že to zahtevajo nazaj, brž ko položijo, dvignejo in posodijo, kar so dobili – zato, da bi to spet posodili.

5 (829c–e) Mesenijci pravijo: »Pilos je, Pilos je bil in Pilos se vedno bo dvigal.« O upnikih pa bodo nekoč govorili: »Obresti so, obresti bile so, obresti vedno se dvigajo.« Poleg tega se smejejo v brk filozofom narave, ki pravijo, da nič ne nastane iz nič: pri njih se namreč iz nečesa, kar se še ni rodilo in še ne obstaja, rodijo obresti. Sramotno se jim zdi plačevati davčne obveznosti, čeprav jih nalaga zakon. Pri tem pa sami nezakonito posojajo in določajo obveznosti – ali, če smo odkriti – s posojanjem ljudi goljufajo. Dolžnik je namreč ogoljufan, saj dobi manj od tega, kar piše v pogodbi. Pri Perzijcih velja, da je laž druga največja pregreha, medtem ko je prva pregreha biti zadolžen,¹⁰ kajti dolžniki so pogosto primorani lagati. Zares pa lažejo in kradejo posojilodajalci, ko v svojih zapiskih beležijo, da so temu in temu dali določeno vsoto: v resnici so mu namreč dali manj. Razlog laganja je pogoltnost in ne nuja ali stiska: nenasitnost, usmerjena v nekaj, česar sami nikoli ne okusijo in kar zanje ostaja brez koristi, medtem ko prizadete pogublja. Kajti v resnici ne obdelujejo polj dolžnikov, ki jih zasežejo, niti se ne naselijo na domovih, potem ko njihove lastnike odženejo, niti ne poberejo miz in oblek. A eden je uničen in drugi tava po svetu, ker ga preganja upnik. Kot ogenj se širi divjanje, ki se redi na uničenju in škodi podleglih mu žrtev in golta eno za drugo. Upnik pa, ki vse skupaj podpihuje in širi med še več ljudi, nima nobene druge koristi kot te, da si občasno prebere, koliko jih je spravil na kant, koliko jih je pregнал z domov in od kod neki se je v njegovih rokah znašla gora denarja.

8 Prim. Plato, *Resp.* 615e.

9 Prim. Hom., *Od.* 11.758.

10 Prim. Hdt. 1.138.

6 (829e–830b) Nikar ne mislite, da vse to govorim, ker sem z upniki v vojni!

Nikoli mi niso odvedli ne krav in ne konj.¹¹

Nasprotno, tistim, ki se nepremišljeno zadolžujejo, bi rad pokazal, koliko sramote in nesvobode prinaša ta stvar in pa da je zadolževanje skrajno nes pametno in nepremišljeno početje. Imaš premoženje? Ne izposojaj si, ker nisi v stiski. Premožnja nimaš? Ne izposojaj si, ker dolga ne boš nikoli odplačal.

Poglejmo si oba primera natančneje. Stari Kato je nekega zlobnega starca nekoč vprašal: »Človek, zakaj si delaš starost, ki že sama po sebi ni lepa, s svojo zlobo še gršo?« Tako si tudi ti revščine, ki jo samo po sebi spremlja mnogo hudega, ne otežuj dodatno s stiskami, ki jih prinašajo posojila in dolgovi, niti ne odvzemi revščini tistega, kar je njena edina prednosti v primerjavi z bogastvom, to je brezskrbnosti. Sicer se boš osmešil, tako kot pravi pregovor: »Ne morem nositi kože na plečih, naloži mi vola.« Čeprav ne moreš prenašati revščine, si boš nakopal posojilodajalca, breme, ki ga težko prenaša celo bogati. »Kako naj torej živim?« To me sprašuješ, čeprav imaš roke, imaš noge, imaš glas, si človek, ki mu je dano ljubiti in biti ljubljen, delati dobro in dobro uživati? Bodi učitelj, vzgajaj otroke, postani čuvaj, pojdi na morje, pluj ob obalah! Nič od tega ni tako grdo in neprijetno, kot če moraš poslušati: »Plačaj!«

7 (830b–831b) Slavni Rutilij je nekoč v Rimu prišel k Muzoniju in mu rekel: »Rešitelj Zevs, ki ga ti posnemaš in se z njim meriš, si ne izposoja.« Muzonij pa se je nasmehnil in odgovoril: »Pa tudi posoja ne.« Rutilij namreč, ki je posojal, je hotel osramotiti Muzonija, zato ker si je izposojal. A tu gre pravzaprav za stoiško nečimrnost. Kajti zakaj bi se sklicevali na Zevsa Rešitelja, ko pa nas na isto opozarja svet okrog nas. Ne izposojajo si lastovke in ne izposojajo si mravlje, ki jim narava ni dala niti rok niti govora niti spretnosti. In ljudje, ki imajo razuma v izobilju, zaradi svoje iznajdljivosti omogočajo življenje ne le samim sebi, ampak tudi konjem, psom, prepelicam, zajcem in kavkam. Zakaj si torej samega sebe obsodil, kot da bi bil manj prepričljiv od kavke, kot da bi imel manj glasu od prepelice in kot da bi bil manjvreden od psa, in zakaj si ne pomagaš tako, da bi drugemu človeku služil, ga zabaval, varoval ali se zanj bojeval? Ne vidiš, kaj vse ti nudi zemlja in kaj vse morje? »Videl sem Mikila«, pravi Krates, »predel je volno in skupaj z njim žena, tako sta izvila se lakoti, strašni usodi.« Kralj Antigon pa je Kleanta, potem ko ga nekaj časa v Atenah ni bilo na spregled, vprašal: »Si še vedno mlinar, Kleant?« »Da, mlinar sem«, je rekel on, »kralj moj. In to počnem zato, da se ne bi oddaljil od Zenona in od filozofije.« Kako sijajen um je imel ta človek, da je z roko, ki je mlela v mlinu in tolkla po možnarju, pisal o bogovih, luni, zvezdah in soncu! Nam pa se to zdi suženjsko početje. In tako se zato, da bi s pomočjo zadolževanja postali

11 Prim. Hom., *Il.* 1.154.

svobodni, prilizujemo mogočnim ljudem, nenehno svetimo ob njih, z njimi obedujemo, kupujemo darila in trošimo, in to ne zaradi revščine (kajti nihče ne posoja revežu), temveč iz potratnosti. Če bi se zadovoljili s tem, kar je za življenje nujno potrebno, ne bi obstajal rod posojilodajalcev, enako kot velja za rod Kentavrov in Gorgon. Posojilodajalci so se rodili iz nečimrnosti, skupaj z zlatarji, izdelovalci srebrnine, dišav in ličil. Ne zadolžujemo se namreč za ceno kruha ali vina, temveč za ceno polj, sužnjev, mul, triklinijev in miz in pa zato, ker denar potratno razdajamo mestom za prireditve – iz brezplodne in nikomur všečne častihlepnosti.

Tisti pa, ki se zaplete enkrat, ostane dolžnik za vedno, saj tako kot konj, ki so mu naredili uzdo, sprejema na svoja pleča enega jezdeca za drugim. Zanj ni več povratka na stare pašnike in travnike, temveč bega okrog kot oni božjastni Empedoklovi demoni, ki letajo po nebu.

Nebeški ga srd preganja po morju, morje ga vrže na zemeljska tla; zemlja na žarke neutrudnega sonca in ta ga odvrže v etra vrtince. V vrsti si ga podajajo¹²

oderuh in mogotec iz Korinta, iz Patre in iz Aten, dokler ga vsi skupaj ne oberejo do obisti in razcefrajo, in razpade na koščke. Tako kot človek, ki se je pogreznil v blato, bi se moral vzdigniti ali pa ostati nepremičen; a on, vrteč se in preobračajoč svoje blatno in premočeno telo, nase nanaša vse več nesnage. Na enak način ljudje, ki preko prepisov in prenosov posojil prevzamejo nase vse več dodatnih obresti, zahajajo v vse težji položaj in niso nič drugačni od bolnikov, obolelih za kolero, ki se ne odzivajo na terapijo in izbljuvajo vse, kar se jim predpiše, ter na ta način nenehno zbolevalo za vse hujšo obliko bolezni. Enako kot ti se dolžniki nočejo očistiti in namesto tega nenehno, skozi vse letne čase, v bolečinah in krčih odplačujoč obresti, ki jim nemudoma sledi nov rok za plačilo obresti, zbolevalo za vedno novimi slabostmi in glavoboli; morali pa bi se rešiti in postati čisti in svobodni.

8 (831b–832b) Sedaj se obračam na bolj premožne in gosposke, na tiste, ki pravijo: »Kako torej, naj bom brez sužnjev, brez doma, brez strehe nad glavo?« To je tako, kot če bi vodeničen in otekli bolnik rekel svojemu zdravniku: »Kako torej, naj se očistim in ozdravim?« Zakaj si ne prizadevaš za ozdravitev? Opusti sužnje, da ne boš sam postal suženj; opusti imetje, da ne boš sam postal imetje drugega. In prisluhni basni o dveh jastrebih. Ko je prvi med bruhanjem izdaval, da bljuva iz sebe notranje organe, je drugi zraven njega odvrnil: »In kaj potem? Saj ne bljuvaš svojih organov, temveč organe mrtveca, ki sva ga ravnokar požrla.« Tako tudi dolžnik ne proda svojega polja ali svoje hiše, temveč

¹² Plutarh navaja to Empedoklovo misel tudi v: *Moralia* 361c (t.j. v spisu z naslovom *O Izidi in Ozirisu*).

imetje upnika, ki ga je napravil za zakonitega gospodarja. »Pri Zevsu«, poreče, »to polje mi je vendar zapustil moj oče«. Oče ti je podaril tudi svobodo in čast, ki bi ju moral ceniti še višje. Roditelj ti je dal tudi nogo in roko, ki pa ju kljub temu moraš odrezati in za to nekomu plačati, če postaneta kužni.

Odiseju je Kalipso dala obleko, »odela ga v haljo dišečo«,¹³ iz katere je puhtel vonj po nesmrtnosti, darilo v znamenje njenega prijateljstva. A ker je potem, ko se je prevrnil in padel v morje, komajda ostal pri življenju – obleka je bila namreč mokra in težka –, jo je odvrigel, medtem ko si je gole prsi ogrnil v ruto.

Odplaval je naglo na kopno,¹⁴

se rešil in ni več pogrešal ne hrane in ne obleke. Morda ne drži? Morda ne zajame pravo neurje dolžnikov, ko ob času pride k njim upnik in pravi: »Plačaj!«

Brž ko to reče, navalijo oblaki in vzdrami se morje.

Hkrati udarijo vzhodnik, jug in nevihtni zahodnik.¹⁵

In nenehno prinaša nove in nove obresti. Zlijejo se nanj, upira se njihovi teži, a ne more izplavati in jim uteči: vleče ga proti dnu, utaplja se skupaj s prijatelji, ki so mu šli za proke.

Krates iz Teb, ki ga nihče ni nič terjal in ni bil nikomur dolžan, gospodarjenje, skrbi in drobni opravki pa mu niso dišali, je pustil vnamar premoženje osmih talentov, pograbil oguljen plašč in torbo ter se zatekel v filozofijo in revščino. In Anaksagora je zapustil svojo posest, polno pašnikov in ovc. A kaj bi govoril o njej, ko pa je lirski pesnik Filoksen v sicilski koloniji, kjer je imel posest, premoženje in udobno domovanje, videl pa je tudi razsipnost, uživaštvo in robotost, ki se je naselila v njegovih krajih, rekel: »Pri bogovih, ne bodo te dobrine napravile konec meni, temveč jaz njim.« In prepustil je svojo posest drugim in odplul. Dolžniki pa poslušajo zahteve, plačujejo obroke, suženjsko delajo, komajda preživijo s peščico denarja in vse to prenašajo in vztrajajo, tako kot Finej redeči nekakšne krilate Harpije, ki odnašajo hrano in jo požirajo. Z njo pa se ne okoriščajo, ko je čas, temveč še preden se žito požanje, in postavijo olje na trg, še preden je padla oliva z drevesa. »Tudi vino prodam, za toliko«, doda in izda potrdilo o ceni. Grozd pa medtem še visi, tesno prirasel na trto čaka jeseni.

¹³ Prim. Hom., *Od.* 5.264.

¹⁴ Prim. Hom., *Od.* 5.439.

¹⁵ Prim. Hom., *Od.* 5.291–292.